

Maastikuarhitektuurne hinnang alleede taastamiseks Kadrioru pargis

Arvamuse tellis Tallinna Linnavalitsuse Kommunaalameti Asutus Kadrioru Park, et saada maastikuarhitektuurne hinnang alleede taastamiseks Kadrioru pargis. Konkreetselt vajati nõuannet allee rajamiseks A.Weizenbergi ja taastatud ringkanali vahelisele alale lossist lustlani ja samuti allee rajamiseks ringkanali ja mere poolse olemasoleva allee asemele lossist ajaloolise sillani.

Töö käigus selgus vajadus anda üldistatum seisukoht. Järgnevalt on esitatud tausta selgitus, lühiülevaade alleede arengust, analüüs ja ettepanekud kõnealuste Kadrioru puisteede edasise arengu kohta põhimõtetlike otsuste langetamiseks koos teiste valdkondlike hinnangutega.

Pargikunstist, alleedest ja Kadrioru pargi arengust

Pargikunstist

"Tänapäeva inimese suhe loodusesse ning maastikku on mitmekülgne segu elementaarset kontrastivajadusest valdavalt kunstliku keskkonnaga, linnades allasurutud liikumisvajadusest, ajalooliste maastikupiltide romantikast ning üldisest kultuurisuunitlusest."¹

Pargikunst suhtleb inimesega mitte ainult oma üksikute elementide ja nende tähenduse vaid ka vastava kunstistiili ajaloolise tähendusega, esteetilise süsteemi loomisega, kusjuures see pole formaalne vaid sisulise iseloomuga. Motiivid korduvad ajalooliselt ja kui kaovadki, siis ajutiselt, et kusagil jälle ilmuda. Vastavalt ajastu valitsevale esteetilisele kliimale muutub motiivide ja vormide esteetiline tähendus.

Aedade semantika väga oluliseks osaks on aiakunsti elementide ja ansamblite stiililine kuuluvus, assotsioonid, mida äratav aia või tema osade kujunduslik stiil, üldine meeleolu, vaated, taimestik ning arhitektuurielemendid. Aia- ja pargikunst peegeldab kõiki ajastu kultuurisituatsiooni mõjutavaid muutusi ja esteetilisi tõekspidamisi.

Aiakunsti stiilide vahel pole nii järske üleminekuid kui teiste kunstiliikide puhul - puud kasvavad aeglaselt, neid istutatakse tulevikule mõeldes. Uus stiil ei teki aiakunstis üldiselt vana kõrvale vaid asendab vana samal pinnal, arvestades endist planeeringut, puistut ja ehitisi.

Aedu mitte niivõrd ei rajatud, kui võrd kujundati vanadest ümber. Aiad ja pargid pole mitte ainult kindla stiili esindajateks vaid peegeldavad elu teatud ajajärgul üldisemalt. See oli seotud konkreetse sotsiaalse struktuuriga, mida ei ole võimalik taastada, seega pole ka võimalik taastada aedu kindlas minevikuseisus. Aed ja park on inimtegevuse ja loodusprotsesside koosmõju elav ja tegus tulemus. Eri ajastutel oli erinev nii loodus kui ka suhtumine temasse.²

Heaks võimaluseks järjepidevust tagava silla rajamiseks ajastute vahele on ajalooliste pargikunstilelementide – puisteede, alleede, parkide ja aedade – taasloomine linnakeskkonnas rõhutamaks koos linna kestvusega selle noorenemisvõimet.

Alleedest

Alleed on üks vanemaid ja jõulisemaid kujunduselemente, mis juhivad nii vaadet kui ka liikumist kindlas suunas. Alleed kuuluvad ka iseseisvalt aiakunstiteoste alla, seda enam aga pargikompleksi koosseisus selle kujundusliku osana.

¹ Neuffer, Martin 1970, Städte für Alle. Entwurf einer Städtepolitik. C.Wegner Verlag Hamburg

² Lihhatšov, D.S. 1982, Poezia sadov. K semantike sadovo-parkovogo stileij. "Nauka" Leningrad

Puiesteede rajamise klassikalisi proportsioonikaanoneid kirjeldas Euroopa aiakunsti jaoks Alexandre Le Blond 18. sajandi alguses ning neid klassikalise aiakunsti kuldreegleid on hiljem järgitud nii pargikunstis kui ka klassikalises linnaehituses.³ Kõik Kadrioru pargi alleed vastavad kirjelduste järgi neile tunnustele.

Puiestee on olnud sajandeid väärtustatud prioriteediks nii linna- kui pargiruumis, mida eri põlvkonnad oma oskuste ja võimaluste kohaselt järjepidevalt täiendasid ja hooldasid. Puiesteed kannavad oma mälus küll ühtset algset kujunduslikku ideed, kuid sageli ei ole need üheaegselt rajatud vaid on kujunenud pikema perioodi jooksul mitmete istutuste tulemusel.

Eesti pargikunsti traditsioonide ja järjepidevuse katkemise tõttu jätkuvalt kestavad seinast-seina otsingud haljaselementide väärtustamise võimaluste üle. Et säilitada pargid nii praegusele kui järeltulevatele põlvkondadele, on aga eelkõige oluline nende pidev läbimõeldud korrastamine ja hooldamine. Pikad vaheajad hoolduses tähendavad kulukaid ja aeganõudvaid taastamistöid.

„Noorte spaleeridega ääristatuna näevad alleed nende kõrguse tõttu head välja. Spaleerid ja puud alleed külgedel kasvavad ikka tihedamaks ja kõrgemaks ja muutuvad seejuures paratamatult kummastki küljest laiemaks. Aednik peab ette kujutama, millised alleed vanana välja näevad ning mitte ainult sellest lähtuma, millised nad on alguses. Vana põhiplaan on noorest sootuks erinev. Kõik see, mis alleed aja jooksul kahjustada võib, on vältitav, kui allee juba alguses veidi laiemana rajatakse.“⁴

Puud, mis on ülevananenud ja seetõttu ohtlikuks muutunud, tuleb õigeaegselt kõrvaldada. Alleede taastamine on äärmiselt problemaatiline ettevõtmine. [...] Allee täielik asendamine võib tulla kõne alla, kui ligikaudu 2/3 algsest istutatud puudest on juba välja langenud. Esinduspargis on see künnis oluliselt madalam.

Allee puud ei pruugi olla ühest liigist, küll aga peavad nad olema ühevanused ja samalt kõrguselt algava harmooniliselt arenenud võraga, sest allee kujunduslik väärtus tuleneb just nendest parameetritest. Juhul, kui alleest on osa puid mingitel põhjustel välja langenud, ei ole soovitatav neid noortega asendada, sest tegemist on ajaloolise regulaarse kujunduselemendiga ning juurdeistutused võivad kompositsiooni tasakaalust välja viia.⁵

Kadrioru park on aktiivselt kasutatav negatiivsete keskkonnamõjudeta ja väärtustatud linnaruum kesklinnas, mida pidevalt hooldatakse ja uuendatakse ajaloolise pargina, mis vastab linnaelanike loodustunnetusele ja -ootustele, ning kus on piisavalt ruumi erinevatele tegevustele ja elanikegruppidele. Keegi ei kahtle, et Kadrioru park tervikuna vastab ajaloolise pargi määratlusele Firenze Hartas⁶: *“Ajalooline park on arhitektuurne ja aiakunstiline kompositsioon, mis pakub avalikkusele huvi ajaloolisest või kunstilisest vaatenurgast.”*

Täna on meile antud loominguuline võimalus *“restaureerimisel arvestada pargi ajalooliste arenguetappidega”* ja *“tagades paiga ajaloolise vaimu säilimise”* suhtuda muus osas sellesse sama kompleksivabalt kui meie eelkäijad. Puiestee uuendamisel peaks aga säilima tema loomise ajalooline järjepidevus.

³ Der erste Theil. Das fünffte Capitel. Von denen Alléen oder Spatzier-Gängen, Quer-Gängen und Lust-Hecken. In: Alexandre Le Blond [Antoine Joseph Dezallier d'Argenville] Die Gärtnerey sowohl in ihrer Theorie oder Betrachtung als Praxi oder Übung. Augsburg, 1731. S. 65-73

⁴ samas

⁵ Sinijärv, U., Konsa, S., Lootus, K., Soovitusi ajalooliste parkide hooldamiseks ja taastamiseks. Keskkonnaministeerium 2001

⁶ Firenze harta. Florence Charter. Rahvusvaheliselt tunnustatud kokkulepe ajalooliste parkide käsitlemisel, mis võeti ICOMOS-IFLA Ajalooliste Parkide Komitee poolt vastu Veneetsia harta lisana 1982. aastal. Vt ka Soovitusi...

Puiestee taastamise tööd ei ole võimalik teha osade kaupa. Otsus tuleb langetada kogu allee ühe korraga taastamise kasuks. Selle teostamiseks tuleb ühel hetkel kõrvaldada kõik seal kasvavad puud, et saada ruumi uute istutamiseks.

Eesti puukoolides puudub vastava turu vähesusest tingitud suure äririski tõttu alleepuude vaba varu. Kesk-Euroopa suurtest puukoolidest toodud istutusmaterjal on suhteliselt kallim ning sellega on samas seotud kasvukoha muutusest tingitud riskid, sh puude kohanemistress ja väiksem taluvus kohalike keskkonnafaktorite suhtes.

Kadrioru puiesteede ajalooline areng

Nii 1719.aasta Alumise aia plaanilt kui ka 1750.aastast pärineval Kadrioru kaardil (vt tahvel 1) näeme peateed ääristavat alleed ja alumist regulaaraeda piiravaid külgmisi pikialleesid.

Arvatavasti istutati alleed 1722.aasta talvel. Puude suuruse kohta otsesed andmed puuduvad, kuid need pidid olema üsna suured, kuna juba 1723.aastal on nimetatud, et puud, mis kujundasid aeda – seega ilmselt ka Alumist aeda ümbritsenud alleed – olid lossist kõrgemad. Parkide kiire kujundamise huvides praktiseeriti tollal kõikjal, ka Peterburis ja mujal tsaari iluaedades hea eduga täiskasvanud puude ümberistutamist. 1722.aastal rajati ka osa kanaleid ning hiljemalt 1724.aastaks olid valmis ka Alumist aeda ümbritsevad kanalid.⁷

Külgmiste alleede siseküljel paiknesid „kaetud teed“ ehk elavatest puudest kujundatud võlvkäigud. 1731.aasta kirjelduse järgi paiknesid need Alumise aia kummalgi küljel ja olid 1½ sülla laiused⁸. Täies ulatuses on need näha J.Schulzi Kadrioru plaanil aastast 1783 (vt tahvel 2). Alleede selge struktuur on veel näha ka 1829.aasta Kadrioru pargi plaanil (vt tahvel 3)

Alumise aia kaetud teed ja spaleerid ning barokk-pargilik ülesehitus taandusid juba 19.sajandi teisel poolel, kui oli oluliselt vähenenud pargi hooldus ning puude kasvu ja kuju enam ei reguleeritud. G. Kuphaldi koostatud Kadrioru pargi rekonstrueerimisplaanil (1904) näeme parterite asemel juba vabakasvulisi puudegrappe, kuid plaanil on hästi markeeritud Alumist aeda piiravad külgalleed (vt tahvel 4). Kõigil plaanidel näeme puuderidu ka tänast Weizenbergi tänavat ääristavaid puuderidu.

Puiesteede tänase seisukorra maastikuarhitektuurne analüüs

Puiesteede puude dendroloogilist koosseisu ja tervislikku seisukorda on põhjalikult käsitletud sellealastes uuringutes, millest kõige ajakohasemad on valmimas. Käesoleva kokkuvõtte eesmärk ei ole seisukoha võtmine varem koostatud või koostatavate dendroloogiliste, tehniliste, metsapatooloogiliste, ajalooliste jt uuringute pädevuse kohta, vaid rikastada neid pargielementide maastikuarhitektuurse analüüsi aspektiga.

Puude kõrguse tõttu on vähenenud puiesteede ruumiliselt suunav ja visuaalselt eraldav mõju. Klassikaliste alleede puhul sõltuvalt puuliigist 2,5-3 meetri kõrgusel algavate ühtlaste võrade asemel algavad siinsete puiesteede üksteisega valguse eest võitlevate põlispuude võraharud maapinnast alles 5-6 m kõrguselt. Tihedam lehestik moodustub sageli alles 10 meetri kõrgusel. Tüvetasandil (inimese vaatekõrgusel) on allee kohati asendunud ebaühtlase rütmiga tüvesammastega, mis ruumi ei eralda ning on visuaalselt nõrgalt suunav.

Alleede ridades on puid säilinud väga erinevalt. Tihedas koosluses kasvanud puud on samas üksteise võrasid sedavõrd deformeerinud, et nii alleede asukohas kui nendega külgnevas tihedas pargiruumis on äärmiselt raske leida harmooniliselt arenenud võraga pargipuud.

⁷ Tamm, H. (koostaja), Kadrioru. Loss ja park. Tallinn 1988

⁸ 1 süld = 2,1336 m, seega olid need alleed umbes 3 m laiad

Puiestee on regulaarse kujundusega pargiruumi ääris ja haljastuslik ühendus erinevate kohtade vahel pargis. Puiestee haljastusliku väärtuse määrab mitte ainult tema puude dendroloogiline ja fütosanitaarne seisund, vaid ka puude ja puiestee kui terviku välimus. Regulaarne pargikujundus nõuab kasutatavalt haljastusmaterjalilt võimalikult ühtset vormi ja kindlat rütmi. Juhul kui mõni puu on puiestest välja langenud või puude tüved, oksad, võrad, lehestik erinevad silmnähtavalt üksteisest, siis sellist haljastust regulaarse kujunduse seisukohalt hinnatakse häirivaks või isegi saastavaks. Tänapäevaks on puiestee kaotanud oma rütmi ja komponentide sarnasuse. See on tingitud ühest küljest erinevate puuliikide kasutamisest, mis bioloogiliselt ei võimalda(nud) ühtset puiesteed kujundada, aga ka puudulikust ja ebaregulaarsest puude hooldamisest, mis on võimaldanud puudel kasvatada eri kujuga tüvesid, oksi ja võrasid.

Radikaalne tagasilöökus halvendab nii puude tervislikku seisundit kui ka esteetilist väljanägemist. Jämedate oksaharude intensiivne kärpimine või tüve kõndistamine ühest küljest kahjustab puid tugevasti füsioloogiliselt, teisest küljest aga avab suurepinnaliste lõikekohtade näol väravad puudumädanike sissetungiks.

Eeltoodut ilmestavad fotod Weizenbergi tänava ja pikikanali vahelisest alast (fotod 1 ja 2) ning Alumise aia merepoolsest pikialleest (fotod 3 ja 4). Nagu näha on puiesteed täiesti minetanud oma algse kujundusliku kvaliteedi.

Käsitletavate alleede SWOT-analüüs

Tugevused

- puiestee on osaliselt terviklik;
- kasvualad on olemas;
- üks pool Weizenbergi tänavat ääristavast alleest on hästi taastatud ning atraktiivne;
- enamus põlispuudest on elujõulised ja suhteliselt heas seisukorras;
- Kadrioru on linlaste jaoks hästi teadvustunud ja väärtustatud objekt;
- suurendatud tähelepanu – kohati omandanud sümboli tähenduse;
- looduspärasus.

Nõrkused

- puiesteede ridades on osa puudest välja langenud või maha võetud, osa puudest halvas seisukorras;
- read on hõredaks jäänud;
- kasvuruum on kitsas
- puiesteed on osaliselt minetanud algse kujundusliku idee;
- puude pikaajaline hooldamatus ja moondunud kasvukuju;

Ohud

- põlispuud on võimaliku tuulemurru tõttu suhteliselt ohtlikud;
- puiestee hävimine puude ülevananemise kaudu;
- praeguse seisundi tõttu puiestee kui pargikunsti elemendi idee moondub;
- maailma kultuuripärandi säilitamise põhimõtete eiramine;

Võimalused

- keskkonna väärtustamine puiestee kui pargi- ja linnakeskkonna elemendi kaalutletud uuendamisega;
- puiestee tagasitoomine inimeste igapäevaellu kujunduslikult ja kasutuslikult toimiva pargialana;
- maailma kultuuripärandi säilitamise põhimõtete tunnetatud järgimine;
- positiivse pretsedendi loomine puiestee taastamisega;
- pargikultuuri väärtuste propageerimine;

- huvide tasakaalustamine;
- ajaloolise pargikeskkonna autentse mitmekesisuse suurendamine ja liigendatuse arendamine.

Ettepanekud

1. Pärast ringkanali taastamist on väga tervitatav Alumist aeda raamivate pikialleede võimalikult kiire taastamine, et luua kanalitega kujunduslikult terviklik kompleks;
2. Pikialleede taastamine on võimalik otsustada nii koos kui lahus Alumise aia algse barokse tervikkujunduse taastamise otsusest;
3. Pikialleede taastamisel tuleb kaaluda puuderidade täies ulatuses asendamist, mis tagab Kadrioru pargile väärilise maastikuarhitektuurse kvaliteedi ja selle järjepidevuse;
4. Alleede asendamisel ei ole dendrooloogiliselt väärtuslike põlispuude säilitamine puuderidades Kadrioru pargile ja Weizenbergi tänavaruumile pargikunstiliselt soovitatav, samuti muudab see puud vastuvõtlikuks tormiheitele;
5. Tänavat ääristava puistee puude tervisliku seisundi tagamiseks kitsas kasvuruumis on neid vaja väetada, kasta ja kaitsta kahjustuse eest;
6. Et tagada puisteede regulaarne kujundus, valida istutatavad puud ühest liigist (sordist), samavanused ja puukoolis puisteepuudeks koolitatud;
7. Et tagada vajaliku suuruse ja kvaliteediga (võra kuju, tüve kõrgus, koolitatud juurekava jms) istutusmaterjali olemasolu puisteede uuendamiseks ning vähendada linna investeeringute riski, tuleb sisuliste pakkumiste alusel kohe sõlmida alleepuude ettekasvatamise lepingud.

Munalaskmes 30.septembril 2012

Dipl.-Ing. TU Andres Levald
maastikuarhitekt EAL
volitatud arhitekt V